

การสำรวจผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์จากไม้ไผ่ของชุมชนหัตถกรรมจักสาน ในพื้นที่จังหวัดยโสธร

A Survey of Creative Bamboo Products from Basketry Handicraft Community in Yasothon Province

วสันต์ บุญล้น^{1*}, รอมพล ไวยพจน์² และ สุพิชชาย์ ศรีลิพัฒน์³

Wasan Boonlone^{1}, Roumpon Waiyapoj² and Suphichay Sriliphat³*

¹หมวดวิชาศึกษาทั่วไป วิทยาลัยชุมชนยโสธร อ.เมืองยโสธร จ.ยโสธร 35000

¹General Education, Yasothon Community College, Yasothon 35000, Thailand

²สาขาวิชาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยชุมชนยโสธร อ.เมืองยโสธร จ.ยโสธร 35000

²Program in Local Government Yasothon Community College, Yasothon 35000, Thailand

³สาขาวิชาการจัดการทั่วไป วิทยาลัยชุมชนยโสธร อ.เมืองยโสธร จ.ยโสธร 35000

³Program in Management, Yasothon Community College, Yasothon 35000, Thailand

*Corresponding author: E-mail: wsanblone@gmail.com

(Received: August 7, 2023; Revise: October 27, 2023; Accepted: December 19, 2023)

Abstract: The research topic was developed based on a visit to collect data on the cultural capital of Yasothon Province. It was found that the bamboo weaving industry in Yasothon Province faced fundamental issues such as low production capacity and a lack of knowledge management and wisdom inheritance. The objectives of this research were to explore information on bamboo basketry within the basketry handicraft community in Yasothon Province and to identify ways to develop bamboo basketry into creative products. This process involved searching for information, reinterpreting stories to align products with contemporary needs, and ensuring community involvement. This study was conducted based on a participatory action research process, aiming to create collaborative learning in the community to make use of the research results. The target group was 20 bamboo basket makers in the area. The research yielded the following results: In addition to acquiring a database on bamboo basketry, bamboo basketry products, courses, and teaching experiments, a learning resource for bamboo basketry in the community was established, namely the Fah Huan Basketry Museum, Fa Huan Tai Temple, Fa Huan Sub-district, Kho Wang District, Yasothon Province.

Keywords: Creative products, basketry handicraft, bamboo

บทคัดย่อ: ประเด็นวิจัยในครั้งนี้ได้จากการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดยโสธรแล้วพบว่างานจักสานไม้ไผ่ของจังหวัดยโสธรประสบปัญหาเบื้องต้นด้านกำลังการผลิตที่มีอยู่น้อยและขาดการจัดการองค์ความรู้และสืบทอดภูมิปัญญาอย่างเป็นระบบ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อมูลเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชุมชนหัตถกรรมจักสานในพื้นที่จังหวัดยโสธร และค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการค้นหา ตีความเรื่องราวใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัย ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน เพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

ประโยชน์ กลุ่มเป้าหมายเป็นช่างจักสานไม้ไผ่ จำนวน 20 คน ผลการวิจัย ได้ฐานข้อมูลช่างจักสานไม้ไผ่ ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่ หลักสูตร และการทดลองจัดการเรียนการสอน ยังมีแหล่งเรียนรู้ด้านจักสานไม้ไผ่ ในชุมชน คือ พิพิธภัณฑ์เครื่องจักสานคนลุ่มน้ำฟ้าห่วน วัดฟ้าห่วนใต้ ตำบลฟ้าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร

คำสำคัญ: ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ หัตถกรรมจักสาน ไม้ไผ่

คำนำ

ประชาชนส่วนใหญ่ในจังหวัดยโสธรยึดอาชีพทางการเกษตรเป็นหลัก และมีอาชีพหัตถกรรมเป็นอาชีพเสริม ทั้งการทอผ้า การแกะสลัก และการจักสานไม้ไผ่ ทั้งนี้ สำหรับอาชีพหัตถกรรมนั้น ชาวโยธรสืบทอดทักษะมาจากบรรพบุรุษของตน มีชนแบบแผนเฉพาะเป็นที่ยอมรับกันอยู่ในหมู่ของตน โดยเฉพาะงานจักสานไม้ไผ่ ที่ชุมชนจักสานไม้ไผ่ยังคงสืบทอดภูมิปัญญามาจนถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับกับชุมชนจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่ชนบทอื่นๆ ของประเทศไทยที่ยังคงรักษากฎมัยปัญญาของตนไว้ ดังปรากฏในชุมชนหมู่ 4 บ้านป่าจั่ว เป็นกะเหรี่ยงปกากะญอหรือสะกอ มีเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของกะเหรี่ยงปกากะญอ สร้างขึ้นบนพื้นฐานของวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และการยอมรับร่วมกัน และถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนในชุมชน บ้านป่าจั่ว อาชีพหลักคือเกษตรกรรม ทำนาปีละครั้ง อาชีพเสริมกลุ่มผู้ทอผ้าและกลุ่มผู้ขายจักสาน (Sutakom and Somfong, 2020) ชุมชนบางเจ้าฉ่า บ้านยางทอง ตำบลบางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำน้อย คนในชุมชนประกอบอาชีพทำงานจักสานและเกษตรกรรม ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ล้วนมีฝีมือในการจักสาน ซึ่งเกิดขึ้นจากชีวิตความเป็นอยู่และความจำเป็นในการประกอบอาชีพ มีการสนับสนุนงานจักสานโดยให้ความรู้กับเยาวชนในโรงเรียน และนักท่องเที่ยวชมได้มาทดลองงานจักสานด้วยตนเอง งานจักสานของชุมชนบางเจ้าฉ่ามีความโดดเด่นที่ยังคงรูปแบบของงานจักสานที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิมที่มักสานผลิตภัณฑ์ครัวเรือน เช่น กระบุง กระจาด และตะกร้า (Soithong, 2022) งาน

จักสานเป็นงานหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นสามารถพบได้ทุกจังหวัดในประเทศไทย รวมถึงบ้านกัวแลเป่า ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่วง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่ผู้สูงอายุรวมกลุ่มกันเผยแพร่ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมการจักสานให้กับลูกหลานในชุมชน โดยตั้งกลุ่มอู่สอนหลานสอนการจักสานเครื่องใช้ต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ก็ยังพบปัญหาคือ ลวดลายดั้งเดิมความเป็นเอกลักษณ์ของงานจักสานที่บ่งบอกถึงชุมชน ยังไม่มีความแตกต่างจากที่อื่น ตลอดจนไม่ตอบโจทย์ความต้องการทางการตลาด (Saima, 2021) ภูมิปัญญาหัตถกรรมจักสาน ส่วนใหญ่กลุ่มเป้าหมายสืบทอดกระบวนการทำมาตั้งแต่บรรพบุรุษรุ่นสู่รุ่น ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องใช้ในครัวเรือน เพื่อใช้สอยในครัวเรือน เช่น ตะกร้า (ข้าวหวด) ฝาชีหนึ่งข้าว ชันโตก ตุ่ม ไช และที่เหลื่อจากการใช้สอยในการดำรงชีวิตนำไปจำหน่ายในตลาดชุมชนในราคาที่ไม่แพง (Manowang *et al.*, 2022)

จากการทำงานหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ มีชนแบบแผนเฉพาะเป็นที่ยอมรับกันอยู่ในหมู่ของตน เพื่อให้ชุมชนจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่สามารถผลิตเครื่องจักสานไม้ไผ่ให้ตอบสนองความต้องการของตลาดได้ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องค้นหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมที่สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอย ศักยภาพ และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน จุดประสงค์หลักในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ คือ เพื่อนำกลับไปใช้เอง โดยมองคุณค่าของเครื่องจักสานที่ลวดลายความงาม ปัจจัยด้านคุณภาพของผลิตภัณฑ์มีอิทธิพลต่อการเลือกซื้อมากที่สุด (Bureekhampun and Attabhanyo, 2019) การศึกษาและสำรวจรูปแบบเดิมของเฟอร์นิเจอร์และหัตถกรรมจักสานไม้ไผ่

ผลการศึกษา พบว่า เฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ในชุมชนมีรูปแบบไม่หลากหลาย ลำสมัย และลวดลาย หัตถกรรมจักสานไม้ไผ่ที่นิยมใช้ใน คือ ลายขัด ลายสอง ลายสาม ตามลำดับ (Sikeawmee, 2022)

การวิจัยครั้งนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อมูลเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชุมชนหัตถกรรมจักสานในพื้นที่จังหวัดยโสธร และค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการค้นหา ศึกษารวบรวมใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัย

อุปกรณ์และวิธีการ

ประชากร

ช่างจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร จำนวน 20 คน ได้แก่ ช่างจักสานจากพื้นที่ตอน คือ ชุมชนจักสานบ้านหนองเป่า ตำบลทุ่งนางโอก อำเภอมะหา จังหวัดยโสธร จำนวน 10 คน และช่างจักสานจากพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ ชุมชนจักสานบ้านฟ้าห่วน ตำบลฟ้าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร จำนวน 10 คน ได้มาจากการคัดเลือกร่วมกันของหน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ วิทยาลัยชุมชนยโสธร สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดยโสธร และสำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดยโสธร โดยใช้เกณฑ์ศักยภาพการผลิต จำนวนแรงงานฝีมือในชุมชน และมีความพร้อมสามารถเข้าร่วมกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงพื้นที่ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ระหว่างการค้นหาความรู้ความจริงเพื่อนำไปสู่การพัฒนาหรือการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์นั้น คณะวิจัยและชุมชนได้เรียนรู้ผ่านการสะท้อนผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชนร่วมกันเป็นระยะ มีเทคนิคและเครื่องมือหลักที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การตั้งคำถาม การปฏิบัติการการสังเกต การสัมภาษณ์เจาะลึก และการสนทนากลุ่ม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะนักวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านกิจกรรมการสำรวจข้อมูล, กิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการแกนนำชุมชนหัตถกรรมจักสานในระดับจังหวัด กิจกรรมจัดเวทีพูดคุยชุมชนหัตถกรรมจักสานในระดับพื้นที่ กิจกรรมพัฒนา วิพากษ์ ผลิตภัณฑ์รูปแบบใหม่ที่พัฒนาขึ้นมา

การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะนักวิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ไปพร้อมกันกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การระดมสมองกำหนดปัญหาการวิจัย ร่วมกำหนดแนวทางดำเนินงาน ร่วมวางแผน ตัดสินใจและปฏิบัติการตามแผน ร่วมติดตามประเมินผล และร่วมแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

ผลการศึกษา

จากความมุ่งหมายของการวิจัย ข้อ 1 เพื่อสำรวจข้อมูลเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชุมชนหัตถกรรมจักสานในพื้นที่จังหวัดยโสธร เมื่อดำเนินการสำรวจรวบรวมข้อมูล และประชุมเชิงปฏิบัติการ แกนนำชุมชนหัตถกรรมจักสานในระดับจังหวัด พบว่า ได้ฐานข้อมูลช่างจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธร และองค์ความรู้แนวทางการพัฒนาในระดับจังหวัด เมื่อวิเคราะห์สภาพภูมิศาสตร์ วัตถุดิบ ศักยภาพช่างจักสาน เป้าหมายการผลิต และประเภทผลิตภัณฑ์สามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ตอนและพื้นที่ลุ่มน้ำ

แม้ว่าทั้ง 2 พื้นที่จะใช้ไม้ไผ่สีสุกที่ปลูกตามหัวไร่ปลายนาของตน หรือท้ายหมู่บ้าน หรือภายในวัด มาใช้ในการจักสานเหมือนกัน แต่ไม้สีสุกจากพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งมีแม่น้ำชีและสาขาไหลผ่าน จะมีความชื้นในเนื้อไม้มากกว่า ลำปล้องสมบูรณ์มากกว่า ลำไผ่ขึ้นแน่นเต็มกอและสูงยาวกว่า แต่ขนาดและความยาวข้อปล้องไม่ต่างกันมากนัก จากสาเหตุดังกล่าว ช่างจักสานในพื้นที่ตอน จึงนิยมรับซื้อไม้จากพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อนำมาจักสานจากพ่อค้าที่ขนขาย

ให้ถึงบ้าน เนื่องจากมีความสะดวก และลำไผ่สมบูรณ์ สวยงามกว่าไผ่ในชุมชน

ด้านศักยภาพ ทักษะฝีมือ มีการสืบทอดมา จากบรรพบุรุษเช่นเดียวกัน แต่มีความชำนาญ แตกต่างกัน กล่าวคือ ช่างจักสานจากพื้นที่ดอน จะมีทักษะการสานกระติบข้าวทุกคน การเหลาตอกจะ เหลาเส้นสั้น ๆ เป็นเส้นแบน ๆ บาง ๆ ตามขนาด และลวดลายของกระติบ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ส่วนช่างจักสานจากพื้นที่ลุ่มน้ำ จะมีทักษะการสาน ลอบ ไซ การเหลาตอกจะเหลาเส้นยาว ๆ เป็นเส้น กลม ๆ เมื่อจับโค้งงอ มีความยืดหยุ่น แข็งแรง ส่วน ใหญ่เป็นเพศชาย

ด้านเป้าหมายการผลิต พื้นที่ดอนช่างจัก สานจะมุ่งผลิตเพื่อจำหน่าย เนื่องจากเป็นชุมชนที่มี ชื่อเสียงด้านการจักสาน การคมนาคมขนส่งสะดวก เช่น ชุมชนบ้านนาสะไมย์ ชุมชนบ้านทุ่งแต่เป็นต้น ช่างจักสานที่มีกำลังซื้อจะรับซื้อจากช่างจักสานทั่วไป ในชุมชน เพื่อขายให้กับพ่อค้าคนกลางนอกชุมชนอีก กับช่างจักสานจากพื้นที่ดอน เนื่องจากมีความ จำเป็นต้องหารายได้เข้าครอบครัวที่พ่อค้าคนกลางที่ ต้องการชิ้นงานจำนวนมาก มีความรวดเร็วในการ สาน มักจะเลือกช่างสานที่มีความชำนาญ ฝีมือดี ให้ ทำงานเฉพาะส่วน อาจแบ่งเป็น ช่างจักเหลาตอก ช่างขึ้นโครง ช่างสาน ช่างประกอบเก็บริม

ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำจะมุ่งผลิตเพื่อใช้สอยใน ครอบครัว กรณี ลอบ ไซ ทุกหลังคาเรือนจะสานเก็บ ไว้ใช้ เพื่อหาปลาซึ่งมีตลอดทั้งปี ช่างจักสานกลุ่มนี้จะ คัดเลือกไผ่และจักเหลาตอกเอง ขึ้นโครง สาน ประกอบเก็บริมด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม จากสถานะเศรษฐกิจและ สังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไป ช่างจักสานในพื้นที่ลุ่ม น้ำเริ่มผลิตเครื่องจักสานเพื่อจำหน่าย เช่นเดียวกัน

ด้านประเภทผลิตภัณฑ์ จะมีความแตกต่างกันตามวิถี การดำรงชีวิตและอาชีพ โดยพื้นที่ดอน ได้แก่ กระติบ ข้าว มวย กระหยัง แอบข้าวขันกระหย่อง ครุ ข้อง (รูปทรงสำหรับประดับตกแต่งบ้านเรือน) ฯลฯ พื้นที่ ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลอบ ไซ อีจู้ ข้อง(รูปทรงสำหรับนำไปใช้ งาน) ฯลฯ

จากความมุ่งหมายของการวิจัย ข้อ 2 เพื่อ ค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการค้นหา ความสำเร็จใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัย จาก สภาพภูมิศาสตร์ ศักยภาพช่างจักสาน และประเภท ผลิตภัณฑ์ สามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ดอน เลือกชุมชนบ้านหนองเป่า เป็นชุมชน ดำเนินการ พัฒนาผลิตภัณฑ์แผ่นสานไม้ไผ่ เพื่อสร้าง หลักสูตรการออกแบบและผลิตแผ่นสานไม้ไผ่ย้อมสี ธรรมชาติ และพื้นที่ลุ่มน้ำ เลือกชุมชนบ้าน ฟ้าหวน เป็นชุมชนดำเนินการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ปลา ซึ่งนำ แรงบันดาลใจมาจากปลาลุ่มน้ำฟ้าหวนที่กำลังจะสูญ พันธุ์ เพื่อสร้างหลักสูตรการออกแบบและจักสาน รูปทรงสัตว์ได้หลักสูตร จำนวน 2 หลักสูตร ดังนี้

1. หลักสูตรการออกแบบและผลิตแผ่น สานไม้ไผ่ย้อมสีธรรมชาติ จำนวน 30 ชั่วโมง มี ผู้รับผิดชอบหลักสูตร คือ นางสาวดาวเรือง วิเวกวินย์ ผลิตภัณฑ์ต้นแบบ คือ แผ่นสานไม้ไผ่พระบรมฉายาลักษณ์ ของ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (Figure 1)

2. หลักสูตรการออกแบบและจักสานรูป ทรงสัตว์จำนวน 30 ชั่วโมง มีผู้รับผิดชอบหลักสูตร คือ นายนภาคำหาญผลิตภัณฑ์ต้นแบบ คือ ปลาสาน ไม้ไผ่ (Figure 2)

Figure 1. Miss Daowrueang Wivekvin and her family take a photo with the bamboo weaving work.

Figure 2. Mr. Wasan Boonlone, chief researcher takes a photo with the bamboo weaving work.

แรงบันดาลใจปลาสามไม้ไผ่มาจากรูปทรงของปลา
แซ่ ซึ่งเป็นปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ ในอดีตมีความชุกชุม
บริเวณลุ่มแม่น้ำชี ที่ไหลผ่านท้ายหมู่บ้านฟ้าห่วน
ปัจจุบันใกล้จะสูญพันธุ์ ปลาสามไม้ไผ่ได้รับความ
สนใจเป็นอย่างมาก และได้รับคัดเลือกให้นำไปจัด
แสดงในนิทรรศการเทิดพระเกียรติสมเด็จพระบรม
ราชชนนีพันปีหลวงและเสนาวิชาการ เรื่อง “ช่าง
ศิลป์ถิ่นไทย วิถีร่วมสมัย” ระหว่างวันที่ 15-20
พฤศจิกายน 2565 ณ หอศิลป์วัฒนธรรมแห่ง

กรุงเทพมหานคร (BACC) ชั้น 5 (Figure 3), จัด
แสดงในงาน Galleries' Nights Bangsaen 2022
วันที่ 25 พฤศจิกายน 2565 ณ ร้าน Hidden Lab
บางแสน อำเภอเมืองชลบุรี จังหวัดชลบุรี (Figure
4), จัดแสดงในงานสัมมนา เรื่อง “วิทยาลัยชุมชน
สถาบันอุดมศึกษา สร้างโอกาสแก่ชุมชน” วันที่ 25
มกราคม 2566 ณ อาคารพระจอมเกล้า สำนักงาน
ปลัดกระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและ
นวัตกรรม กรุงเทพมหานคร (Figure 5)

Figure 3. Pla Khae bamboo by Mr. Napa Khamhan exhibited in the exhibition in honor of Her Royal Highness Princess Maha Chakri Sirindhorn. "Thai local artisans Contemporary Ways" during 15-20 November 2022 at Bangkok Art and Culture Center (BACC), 5th floor

Figure 4. Pla Khae bamboo by Mr. Napa Khamhan exhibited at Galleries' Nights Bangsaen 2022 on November 25, 2022, at Hidden Lab Bang San, Mueang Chon Buri district. Chonburi province

Figure 5. Pla Khae bamboo by Mr. Napa Khamhan exhibited in a seminar on "Community College higher education institution create opportunities for the community" on January 25, 2023 at King Mongkut Building Office of the Permanent Secretary, Ministry of Higher Education, Science, Research and Innovation Bangkok

อภิปรายผล

จากการสำรวจข้อมูลเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชุมชนหัตถกรรมจักสานในพื้นที่จังหวัดยโสธรพบว่า ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าในอดีตมีการทำเครื่องจักสานในยุคก่อนประวัติศาสตร์ แต่มีธาตุก่อข้าวน้อย ซึ่งเป็นหลักฐานทางโบราณคดี สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 23-25 ตรงกับสมัยอยุธยาตอนปลาย และภาพถ่ายวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ในช่วงปี พ.ศ. 2506 - 2508 มีการนำเครื่องจักสานไม้ไผ่มาใช้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน การจักสานไม้ไผ่ของชุมชนพบว่า ส่วนใหญ่มีการรวมกลุ่มจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่ตอนในเขตอำเภอเมืองยโสธร ได้แก่ พื้นที่ชุมชนคันไผ่ใหญ่ นิยมสานครุ สานข้อง, ชุมชนทุ่งนางโอก นิยมสานกระติบข้าว, ชุมชนทุ่งแต่ นิยมสานมวนึ่งข้าว, ชุมชนหนองเรือ นิยมสานกระติบข้าว, ชุมชนนาสะไมย์ นิยมสานกระติบข้าว เป็นต้น สำหรับในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น ชุมชนบ้านฟ้าห่วน อำเภอค้อวัง จังหวัดยโสธร นิยมสานอุปกรณ์จับตักปลาเพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก เพราะตั้งชุมชนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชี เป็นต้น นอกจากนี้ ชาวภูไทที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ชุมชนบุงคำ อำเภอเลิงนกทา จังหวัดยโสธร ยังคงมีการสานกระหย่ง ที่เป็นเครื่องจักสานสำคัญเป็นเอกลักษณ์ของชาวภูไท แต่อย่างไร

ก็ตาม แม้ปัจจุบันกลุ่มจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่จังหวัดยโสธรจะสามารถผลิตเครื่องจักสานที่สะท้อนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มและมียุทธศาสตร์จักสานไม้ไผ่ที่ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องเป็นจุดแข็งด้านการสืบทอดภูมิปัญญา แต่ยังคงขาดการเรียนรู้ด้านการตลาดสมัยใหม่ ปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าของผู้บริโภคตลอดจนการนำองค์ความรู้จากภายนอก เครื่องมือหรือนวัตกรรมใหม่ๆ เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยมาใช้ จนนำไปสู่การที่ชุมชนจักสานไม้ไผ่ในพื้นที่ไม่สามารถผลิตเครื่องจักสานที่มีความสร้างสรรค์และตอบสนองความต้องการของตลาดสมัยใหม่ได้ จึงจำเป็นต้องค้นหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับศักยภาพของช่างจักสานไม้ไผ่และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน สอดคล้องกับ ปัจจัยที่มีผลมากที่สุดคือ มีความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมไทย รองลงมา คือ เป็นค่านิยมของสังคมไทย และผลิตภัณฑ์ช่วยสร้างการยอมรับในกลุ่ม (Sikka et al., 2015) ในการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่เพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตสำหรับงานหัตถกรรมชุมชน อำเภอภูพาน จังหวัดอุบลราชธานีก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ให้แก่ชุมชนและผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์จักสานจากไม้ไผ่ด้วยการใช้เครื่องทุ่นแรง ที่มีกระบวนการรีดและผ่าตอกไม้ไผ่ ให้มีขนาดและ

ความหนาที่เหมาะสมต่อการนำไปใช้เป็นวัตถุดิบในการจักสานหวด ซึ่งจะช่วยลดขั้นตอน และลดระยะเวลาในการจัดเตรียมวัตถุดิบ จึงช่วยให้ชุมชนหรือผู้ประกอบการจักสาน สามารถผลิตผลิตภัณฑ์จักสานได้มากขึ้น โดยใช้ระยะเวลาเท่าเดิม (Niamhom and Niamhom, 2021) ลักษณะทางประชากรศาสตร์ด้านอายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้เฉลี่ยต่อเดือน ส่งผลต่อการตัดสินใจซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์แตกต่างกัน ด้านปัจจัยกลยุทธ์การตลาด พบว่า ควรทำกลยุทธ์การตลาด 5 ด้าน คือ ด้านกระบวนการบริการ ด้านผลิตภัณฑ์ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านลักษณะทางกายภาพ และด้านบุคคล ดังนั้น เกษตรกร ผู้ประกอบการ หรือผู้ที่มีความสนใจ สามารถนำข้อมูลที่ได้ไปเป็นแนวทางในการผลิตหรือปรับปรุง พัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อเพิ่มความสอดคล้องกับความต้องการและการตัดสินใจซื้อของผู้บริโภค (Chantanapelin et al., 2023) วิสาหกิจชุมชนสหกรณ์ผ้าไหมบ้านหัวฝาย ตำบลโปแตง อำเภอนบพ จังหวัดขอนแก่น จำเป็นต้องมีการให้ความรู้และเสริมสร้างทักษะในการปลูกหม่อน การผลิตเส้นไหมให้ได้มาตรฐาน และการใช้เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัย ในส่วนของการดำเนินงานสามารถพัฒนาด้วยการสร้างเครือข่ายกับโรงเรียนและชุมชน จัดทำโครงการถ่ายทอดความรู้ หัตถกรรมพื้นบ้านสู่เยาวชนในท้องถิ่น เพื่อป้องกันการขาดผู้สืบทอดในอนาคต (Thaennonngiw and Palinthorn, 2023)

จากการค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการค้นหา ตีความเรื่องราวใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัยพบว่า จากการวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางสังคม ภูมิปัญญาและภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่ที่มีความสร้างสรรค์ หลักสูตรและมีการทดลองจัดการเรียนการสอน ได้แหล่งเรียนรู้ด้านจักสานไม้ไผ่ในชุมชน ได้แนวทางการพัฒนาที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน แต่อย่างไรก็ตาม

ยังพบว่าในปัจจุบันชุมชนชนบทมีการดำรงอยู่แตกต่างจากอดีตมาก รูปแบบการรวมกลุ่มอาชีพมีความหลากหลาย เฉพาะแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจก็ทำให้ครอบครัวของช่างจักสานไม้ไผ่ในชุมชน ไม่อาจจำกัดการประกอบอาชีพจักสานไม้ไผ่เป็นอาชีพเสริม ประกอบกับการทำการเกษตรเป็นอาชีพหลัก เพียงเท่านั้น แนวทางการพัฒนาในอนาคต จึงอาจจะต้องใช้วิธีคิดเชิงซ้อนควบคู่ไปกับการใช้ “ฐานครัวเรือน” ในการพัฒนา

สรุป

จากวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อสำรวจข้อมูลเครื่องจักสานไม้ไผ่ของชุมชนหัตถกรรมจักสานในพื้นที่จังหวัดยโสธร คณะวิจัยสามารถจัดทำฐานข้อมูลช่างศิลป์ท้องถิ่น และทราบบริบทการดำรงอยู่และสืบทอดภูมิปัญญาด้านงานจักสานไม้ไผ่จำแนกออกเป็น 2 พื้นที่ คือ พื้นที่ดอนและพื้นที่ลุ่มน้ำ และจากวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาเครื่องจักสานไม้ไผ่สู่ผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ด้วยกระบวนการค้นหา ตีความเรื่องราวใหม่ให้ผลิตภัณฑ์ตอบโจทย์ร่วมสมัย คณะวิจัยดำเนินงานผ่านการวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางธรรมชาติ ทุนทางสังคม ภูมิปัญญาและภูมิศาสตร์ของพื้นที่จนได้ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานไม้ไผ่ หลักสูตร มีการทดลองจัดการเรียนการสอน และแหล่งเรียนรู้ด้านจักสานไม้ไผ่ในชุมชน คือ พิพิธภัณฑ์เครื่องจักสานคนลุ่มน้ำฟ้าห่วน

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ ดร.สิริกร มณีรินทร์ ผู้อำนวยการสถาบันช่างศิลป์ท้องถิ่น ที่ให้คำแนะนำในการจัดการองค์ความรู้ช่างศิลป์ท้องถิ่นด้านงานจักสานไม้ไผ่ตลอดระยะเวลาการวิจัย

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีรวัฒน์ สิริเวสมาศ, อาจารย์ ดร.เรืองลดา ปุณยลิขิต, อาจารย์ ดร.กรกต อารมย์ดี, อาจารย์ชยันรินทร ชลธนานารถ, นายปฏิพัทธ์ ชัยวิเทศจากคณะ

มณฑลศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ให้คำแนะนำ
การออกแบบและพัฒนาผลิตภัณฑ์

เอกสารอ้างอิง

- Bureekhampun, S. and K. Attabhanyo. 2019. A study of factors and local handicraft wisdom of bamboo wickerwork for product design. *Journal of Industrial Education* 18(1): 100-108. (in Thai)
- Chantanapelin, S., A. Jaisaleaow and K.Anorat. 2023. Marketing strategies for promoting organic community products: A case study of Agricultural Product Management Learning Center (Farmer's Market) in Chiang Rai province. *Journal of Community Development and Life Quality* 11(2): 123-134. (in Thai)
- Manowang, J., W. Sepha and K. Plasila. 2022. A Study and upgrading of products by local wisdom in Mae Pao district, Phaya Mengrai district, Chiang Rai province. *Humanities and Social Sciences Journal of Pibulsongkram Rajabhat University* 16(1): 162-175. (in Thai)
- Niamhom, K. and O. Niamhom. 2021. A development of bamboo sticks to increase productivity for the community in Bun-tharik district, Ubon Ratchathani. *Science Technology and Innovation Journal* 2(5): 19-27. (in Thai)
- Saima, W. 2021. A study of original patterns of bamboo basketry development for decorative purposes: A case study of the elderly cooperative group in Kiu Lae Pa Pao village, Mae Wang district, Chiang Mai. *Research and Development. Journal Suan Sunandha Rajabhat University* 13(2): 119-133. (in Thai)
- Sikeawmee, N. 2022. The development of wicker handicrafts bamboo furniture from folk wisdom in Prachinburi province. *Journal of Research and Development, Buriram Rajabhat University* 17(2): 77-88. (in Thai)
- Sikka, S., P. Sikka and T. Chiarakul. 2015. Development of bamboo handicraft in Isaan. *Art and Architecture Journal, Naresuan University* 6(1): 110-120. (in Thai)
- Soithong, P. 2022. The home decorated Product design by household bamboo wicker product structure concept. Case study of Bang Chao Cha, Pho Thong district, Ang Thong province. *Journal of Fine Arts Research and Applied Arts* 9(2): 141-159. (in Thai)
- Sutakcom, O. and T. Somfong. 2020. Product development innovative weaving with a unique community Bann Pa Ngaew weaving group, Tha Nuea, Mae on district, Chiang Mai. *Journal of Innovative Technology Research* 4(2): 22-38. (in Thai)
- Thaennonngiw, A. and F. Palinthorn. 2023. The development guidelines for community enterprise efficiency of Silk Weaving Cooperative Group in Ban Hua Fai, Po Daeng subdistrict, Chonnabot district, Khon Kaen province. *Journal of Community Development and Life Quality* 11(1): 1-10. (in Thai)